

Laat of te Laat? Ouderdom in de laat Latijnse Elegieën van Maximianus (6^e eeuw n.Chr.)

Nina VAN DER SYPE

Abstract

This article focuses on the poetry of Maximianus, a late Latin author whose work was published around the 6th century AD. His corpus is to be situated within the genre of the elegy; typically, these are written by a young and virile male poet, dedicated to the woman he loves and who dominates his life. However, the six elegies written by Maximianus (686 lines in total) are unique within the whole of Latin literature since they do not have love and youth as central subject. They explicitly put the motif of old age on the foreground. By combining a close reading with the methodological framework of “ageing studies”, this article proposes an analysis of some crucial passages taken from the opening poem of the corpus, in order to show how Maximianus interacts with the topic of old age within the boundaries of the elegy.

“*Nunc quia longa mihi gravis est et inutilis aetas/vivere cum nequeam, sit mihi posse mori*” (El.I, 111-2)¹. Deze verzen vinden we terug in het openingsgedicht van het corpus van de Latijnse dichter Maximianus en ze betekenen zoveel als: “Omdat nu sinds lange tijd de ouderdom voor mij zwaar en nutteloos is/omdat ik niet langer kan leven, laat het voor mij mogelijk zijn om te sterven”. Deze uitingen vatten perfect het hoofdthema van de poëzie van Maximianus samen: hoe hij het proces van ouder worden ervaart en hoe hij omgaat met het feit dat hij nu oud is. Zijn corpus bestaat uit zes gedichten van in totaal 686 verzen, en is waarschijnlijk geschreven rond de tweede helft van de zesde eeuw n.Chr.². In de studies over de literatuur uit de laat Latijnse periode wordt traditioneel meer aandacht besteed aan dichters uit de vierde en vijfde eeuw n.Chr. Zo worden de werken van onder meer Claudianus, Ausonius en de Kerkvaders – met in het bijzonder Augustinus van Hippo – vaak geanalyseerd en besproken. Toch loont het zeker de moeite om ook de poëzie van Maximianus van naderbij te bekijken, precies vanwege dit thema van de ouderdom dat zo expliciet op de voorgrond wordt geplaatst. Ouderdom en ouder worden is van alle generaties, wat maakt dat dit corpus en de ideeën die erin naar voren worden gebracht tot op de dag van vandaag relevant kunnen zijn om beter te begrijpen hoe oud zijn ervaren wordt.

¹ Voor de Latijnse tekst van de *Elegiae* van Maximianus wordt gebruik gemaakt van de kritische editie door Emanuele Riccardo D’Amanti (2020, Fondazione Lorenzo Valla).

² Over de datering van de gedichten is er heel wat speculatie en onzekerheid. Men neemt deze datum van compositie aan voornamelijk vanwege de vermelding van Boëthius in het derde gedicht van de bundel: hij kan met zekerheid in het begin van de 6^e eeuw n.Chr. gesitueerd worden. Voor verdere discussies, zie o.a. D’Amanti (2018, pp. 60-5), Green (2013, pp. 264-5), Mauger-Plichon (1999, pp. 372-4) & Pinotti (1989, pp. 83-4).

Dit artikel zal dus dieper ingaan op het unieke karakter van deze laat-Latijnse bundel door enkele passages uit het eerste gedicht van het corpus uit te lichten en te bekijken vanuit het perspectief van “ageing studies”.

2. Ouder worden en oud zijn: “Ageing studies”

In de loop van de vorige decennia is het onderzoek naar ouderdom en het proces van ouder worden exponentieel toegenomen, en dit in verschillende domeinen. Rond de jaren 1990 werden deze projecten verenigd onder de algemene noemer “ageing studies”. Dit onderzoeksveld behoort tot de tak van de culturele analyse, maar steunt vooral op interdisciplinaire benaderingen om grondig onderzoek naar het concept ouderdom in al zijn facetten te kunnen voeren. In de jaren tachtig en negentig beargumenteerden zowel gerontologen als sociologen, alsook linguïsten en letterkundigen, dat de “humanities” en culturele studies veel bij te dragen hadden aan het veld van de gerontologie³. Ageing studies legt de nadruk op de (zelf)representatie van ouderen in de maatschappij op diverse vlakken: in de kunst – zoals literatuur, film, muziek, schilderen, beeldhouwwerken etc. – alsook op welke manieren hun politieke, sociale of culturele plaats in de samenleving worden voorgesteld. Vooral dit laatste aspect is van belang: het biologisch proces van verouderen wordt volgens dit onderzoeksveld beïnvloed en gemedieerd door culturele constructies. Aangezien de maatschappij en de manier van leven in deze maatschappij voortdurend in verandering zijn, oefenen deze dan ook op verscheidene tijdstippen doorheen de geschiedenis een andere invloed uit op het ouder worden van de mens. Hieruit vloeit logischerwijs ook een andere belangrijke gedachte uit ageing studies voort, namelijk dat oud zijn vooral een ervaring is die plaatsvindt in zeer specifieke sociale en culturele omstandigheden. Verschillende systemen binnen een samenleving produceren verschillende benaderingen van leeftijd en ouderdom, waardoor de ervaring van deze ouderdom ook anders kan zijn⁴.

Zoals onderzoekers binnen het veld van ageing studies de positie, ervaring en representatie van ouderen in onze hedendaagse samenleving verkennen, gebeurt dit ook voor andere periodes in de geschiedenis, om op deze manier evoluties, tendensen en verschillen tussen diverse tijdvakken vast te stellen. Aangezien het literaire werk waarop in dit artikel de focus wordt gelegd zich situeert in de (late) Oudheid, is het van belang om even kort stil te staan bij

³ Voor het interdisciplinaire karakter van ageing studies en de voordelen hiervan, zie Swinnen & Port (2012, pp. 10-1): “By integrating social science research into their work, for example, humanities scholars can benefit from engagement with living people – in addition to texts and ideas – in the diverse contexts that affect them, which could improve interpretative practices across fields in the humanities. Attending to aging-focused scholarship in the humanities would similarly benefit social scientists... it could also help put the desire for objective truth into perspective and call attention to the complexities and multiformity of lived realities.” Ook Swinnen, Port & Lipscomb (2017).

⁴ Gullette (2004, p. 102).

welk onderzoek al is uitgevoerd naar het concept van ouderdom in deze periode. Een prominente studie in dit veld is enerzijds *Experiencing Old Age in Ancient Rome* door Karen Cokayne (2003) en anderzijds *Old Age in the Roman World* door Tim G. Parkin (2004). Beide werken behandelen verschillende aspecten van ouderdom in de Romeinse Oudheid, waaronder fysieke, mentale en emotionele aspecten van het leven van een oudere, alsook verschillen in de ervaring van ouder zijn en ouder worden in het publieke leven versus in de private sfeer (waaronder onder meer liefde, het huwelijk en seksuele relaties binnen de oudere populatie worden besproken)⁵. Er zijn verder ook onderzoeken uitgevoerd van een meer specifieke aard, zoals onder andere door De Luce (1993) die een antwoord probeert te formuleren op de vraag of er zoiets bestond als discriminatie van ouderen in de Grieks-Romeinse wereld, en door Krötzl & Mustakallio (2011), die dan weer focussen op het naderen van de dood tijdens de laatste levensfase en hoe dit door ouderen ervaren werd in de Oudheid en de Middeleeuwen⁶.

Het merendeel van deze studies baseert zich grotendeels op literair bronnenmateriaal waarin visies op ouderdom en de plaats van ouderen worden uiteengezet, zoals dit ook het geval is in de poëzie van Maximianus. Deze dynamiek tussen ageing studies en het literaire veld en de zogeheten “humanities” is dus zeer relevant voor de hier gepresenteerde analyse, en heeft de afgelopen jaren ook meer aan belang gewonnen. Deze tak van ageing studies wordt gedefinieerd als “literary age or ageing studies”. Men exploreert verschillende benaderingen van ouderdom in literatuur en probeert deze te verklaren; zo is er bijvoorbeeld sprake van “progressive narratives” (Oró-Piqueras & Falcus, 2018, p.4) – waarin evolutie en veranderingen tijdens het leven centraal staan – en “decline narratives” (Gullette, 2004; pp.11,13), die ouderdom voorstellen als een verlies aan capaciteiten en vaardigheden⁷. In deze lijn ligt ook het onderzoek naar het concept van “late style”, zoals voor het eerst gepresenteerd door Edward Said (2006) in zijn postuum uitgegeven werk *On Late Style: Music and Literature Against the Grain*. Said werpt de hypothese op dat het mogelijk is om de particuliere stijl van een auteur of een muzikant die schrijft of componeert op latere leeftijd te definiëren, en om bepaalde kenmerken vast te stellen in deze werken die duidelijk wijzen op het feit dat ze gecreëerd werden

⁵ De relevantie van onderzoek naar ouderdom en de ouderen in de samenleving wordt treffend verwoord door Parkin (2004, p.11): “The study of older people in the ancient Roman world, as opposed to the consideration of simply the topos of old age in classical literature, is of historical interest for the light it may throw not just on this particular age-group in its own right but also on the attitudes and reactions of the rest of the community toward this minority group of elders.” Ook Cokayne (2003, p. viii).

⁶ Andere relevante werken betreffen o.a. “Old Age in Greek and Latin Literature” (T.M. Falkner & J. De Luce, Eds., 1989) & “De Senectute Studiorum: On Old Age and Antiquity” (R.W. Ulery, 2010).

⁷ Zo stellen Oró-Piqueras & Falcus (2018, p.3) ook nog het “lifecourse perspective” voor: “... an approach that recognises that ageing is lifelong and that stages of life cannot be considered in isolation. Conceiving ageing as a movement through time figures it as a narrative. [] This perspective is central to narrative gerontology, a field that recognises the importance of the ‘biographical or narrative dimensions’ of human life.” Zie ook Harlow & Laurence (2002) voor een “lifecourse approach” in de Romeinse wereld.

door een oudere persoon. Said baseert zich voor deze hypothese op het feit dat stijl negatief beïnvloed kan worden door de biologische aftakeling van het lichaam of positief door de ervaringen die een persoon heeft opgedaan tijdens zijn leven. Het onderliggende idee is dus dat een “laat werk” van een artiest verschillend is van diens “vroegere werk”⁸. De hypothese van Said kent echter veel kritiek vanwege het essentialistische karakter van zijn visie⁹. Toch kan een studie naar enerzijds de stijl van het werk van Maximianus en anderzijds de inhoud ons mogelijk veel vertellen over visies op ouderdom in de late Oudheid en over de plaats van de late elegie in de Latijnse literatuurgeschiedenis.

3. MAXIMIANUS EN DE “OUDE” ELEGIE

Het corpus van de dichter Maximianus situeert zich rond de 6^e eeuw n.Chr. Er zijn veel onzekerheden over de datering van zowel de bundel als de biografie van Maximianus zelf. De naam van de dichter is afgeleid van een vers uit elegie IV: “*Cantat: cantantem Maximianus amat*”¹⁰ en ook zijn mogelijke afkomst kunnen we enkel raden op basis van zijn poëzie; in elegie V vermeldt de dichter terloops dat hij geboren is in Etrurië, en op basis hiervan wordt Maximianus soms ook “Maximianus Tuscus” genoemd¹¹. Voor verdere aanwijzingen van een mogelijke datering van het corpus vinden we naast de vermelding van Boëthius in de derde elegie – “*solus, Boethi, fers miseratus opem*”¹² – enkel nog een verwijzing in het vijfde gedicht naar het feit dat Maximianus deel uitmaakte van een diplomatieke missie naar Constantinopel en die moet hebben plaatsgevonden rond de eerste helft van de zesde eeuw n.Chr.: “*Missus ad Eoas legati munere partes/tranquillum cunctis nectere pacis opus*”¹³.

De poëzie van Maximianus behoort tot het genre van de elegie, dat vooral bloeide in Rome in de tweede helft van de eerste eeuw v.Chr. (50-1 v.Chr.). Traditioneel zijn elegieën liefdesgedichten van een mannelijke poëet aan zijn minnares, die zijn leven domineert en daarom toepasselijk de naam *domina*

⁸ Belangrijke kritische noot hierbij is de volgende: “The relationship between biological ageing and creative production is as complex as any other experience in life.” (Oró-Piqueras & Falcus 2018, p.4).

⁹ Stemmen in het onderzoeksveld van “late life creativity” die bedenkingen uiten bij de theorie van Said zijn onder andere D. Amigoni & G.McMullan.

¹⁰ EL.IV.26: “Hij zingt: Maximianus houdt van de zangeres”.

¹¹ EL.V.46: “Ik gaf me over, een oude man, aan mijn Etruskische onwetendheid”. Zie ook D’Amanti (2020, p.12) & Mauger-Plichon (1999).

¹² EL.III.48: “Alleen jij, Boëthius, die medelijden toont, kan mij helpen”.

¹³ EL.V.7-8: “Naar het Oosten gezonden als ambassadeur/om een pact te sluiten dat voor allen vrede bewerkstelligt”. D’Amanti (2020, p.12): “L’episodio dell’ambasceria si collocherebbe prima del 553, anno in cui, cessata l’autonomia della *pars Occidentis* in seguito alla vittoria della guerra greco-gotica da parte dei Bizantini, era venuta meno la divisione tra Ravenna e Costantinopoli cui allude l’espressione *gemini...regni* di VI.9”. Zie ook Green (2013, p.264-5) & Scafoglio (2020, p.132).

krijgt¹⁴. Typische thema's die veelvuldig in het genre voorkomen zijn de *militia amoris* – de man die niet dient in het leger van de staat, maar die wordt voorgesteld als soldaat van de liefde – en de *servitium amoris*, de complete onderwerping van de man aan de vrouw. Toch mag het corpus van Maximianus – dat bijna 500 jaar na de werken van Propertius, Ovidius, et al. werd geschreven – zeker niet gezien worden als een identieke kopie van zijn klassieke tegenhangers. Hoewel de klassieke thema's van de Romeinse elegie zeker in het werk van Maximianus voorkomen, benadert hij deze vanuit het perspectief van de oude, bittere, lijdende man¹⁵. De focus op ouderdom binnen het genre van de elegie is uniek: Maximianus is de enige dichter in de Latijnse literatuurgeschiedenis die dit motief zo expliciet op de voorgrond plaatst, en zich op deze manier dus duidelijk afzet tegen het typische hoofdpersonage van de jonge, viriele man.

De bundel van Maximianus bestaat uit zes elegieën, waarvan het eerste en het laatste gedicht – respectievelijk 292 en 12 verzen, de langste en kortste elegie uit het corpus – beiden het thema van ouderdom en de relatie tot de dood in deze laatste levensfase behandelen. Elegieën II tot V hebben dan weer de liefde voor een vrouw als klassiek onderwerp. Toch kan ook in deze gedichten een belangrijk verschil opgemerkt worden met de elegieën uit de 1^{ste} eeuw v.Chr., namelijk het feit dat Maximianus zich niet richt tot één *domina*, maar tot vier verschillende vrouwen met wie hij in het verleden relaties heeft gehad – Lycoris, Aquilina, Candida en een niet nader genoemd Grieks meisje. Het corpus kijkt terug op een hele levensloop, en doet dit op een episodische manier¹⁶. Deze benadering bewijst dat de dichter bewust is van zijn eigen verleden en dit ook expliciet aan de lezer laat merken, een groot verschil met de klassieke elegische dichters die leefden voor de liefde in het hier en nu.

In de volgende hoofdstukken worden enkele cruciale passages uit de openingselegie van het corpus uitgelicht en geanalyseerd volgens “ageing studies”, om zo verder inzicht te geven in het originele karakter van dit corpus en het perspectief van de dichter op ouderdom.

3.1. Ouderdom en veranderingen : “*Non sum qui fueram*”

Dit eerste gedicht uit de bundel is bij uitstek het perfecte voorbeeld van de atypische aard van Maximianus's elegieën:

¹⁴ De (poëtische) minnaressen van de klassieke elegische dichters uit de 1^{ste} eeuw v. Chr. zijn respectievelijk Lesbia (Catullus), Cynthia (Propertius), Delia (Tibullus) en Corinna (Ovidius). Zie voor verdere uitdiepingen over (de rol van) de *domina* in de Latijnse elegie o.a. Gibson, R. (2013) “Loves and Elegy” (2013) & Miller, P.A. (2013) “The *puella*: accept no substitutions!” (beiden in T.S. Thorsen (ed.), *The Cambridge Companion to Latin Love Elegy*, Cambridge University Press).

¹⁵ Wasyl (2014, p.136) & Uden & Fielding (2010, p.439).

¹⁶ Green (2013, p.263).

Aemula, quid cessas finem properare, senectus?
 ... Solve, precor, miseram tali de carcere vitam:
 Mors est iam requies, vivere poena mihi. (El.I, 1,3-4)

Jaloerse ouderdom, waarom stop je met haastig het einde te brengen?
 ... Ik smeed je, verlos mijn miserabel leven van deze gevangenis:
 De dood betekent nu rust, het leven is voor mij een straf.

De eerste woorden duiden op een personificatie van het hoofdthema van het gehele corpus, namelijk de ouderdom, en de connotatie van *aemula* wijst al onmiddellijk op de negatieve positie die de spreker inneemt. Door het gebruik van de aanspreking vervangt de dichter de *domina* uit de klassieke elegie door de ouderdom: hij onderwerpt zich aan haar en smeekt haar om hem te bevrijden van de boeien – letterlijk de gevangenis, *carcere* – van het leven en zijn lichaam. De laatste levensfase wordt voorgesteld als iets uiterst negatief; de dichter vraagt dan ook om hier, door te sterven, van verlost te worden¹⁷. De voorstelling van de dichter is bijgevolg ook negatief; als hij verlangt naar de dood, betekent dit dat hij niet gelukkig is op zijn oude dag, dat hij niet langer positief in het leven staat en de staat waarin hij verkeert verfoeit. Zijn lijden lijkt eindeloos; alleen de dood kan rust brengen.

De veranderingen die de dichter doorheen zijn leven heeft ondergaan worden accuraat samengevat door het volgende vers: “*non sum qui fueram, periit pars maxima nostri*” (El.I, 5)¹⁸. “Ik ben niet langer wie ik was, het beste deel van mezelf is vergaan” signaleert aan de lezer dat de schrijver nu oud is, dat zijn jeugd voorbij is en dat de ouderdom hem wezenlijk veranderd heeft, en dit niet in de positieve zin. Voor Maximianus was zijn jeugd zijn bloeitijd, maar dat deel van zijn leven – zijn *pars maxima* – is vergankelijk en is nu voorgoed voorbij. Alles wat nu nog komt, kan enkel slechter zijn. Dit vers duidt dus op het veranderende zelfbeeld van de dichter en is een allusie op het grote contrast tussen vroeger en nu, dat later in de elegie expliciet aan bod komt. Een belangrijk punt is echter dat deze bewoordingen ook op een andere manier geïnterpreteerd kunnen worden, namelijk niet alleen als een verandering in de persoon van de dichter, maar ook als een verandering in de aard van het genre van het gedicht, van de elegie. Zoals de dichter verandert, verandert het genre met hem mee, wat mogelijk kan verklaren waarom de elegieën van

¹⁷ “...[la vieillesse] comme une sorte d’ennemie à laquelle le poète demande grâce : la grâce d’une mort rapide” (Scafoglio 2020, p.133). Ook D’Amanti (2020, p.81) & Pinotti (1989, p.186).

¹⁸ Het eerste deel van deze quote is bijna een woordelijke echo van Propertius (I.12, 11): “*non sum ego qui fueram*”. Het tweede deel is een transparante verwijzing naar de *Metamorphoses* van Ovidius: “*parte tamen meliore mei super alta perennis/astra ferar*” (Met. XV. 875-6). Maximianus hanteert in zijn gedicht duidelijk een omkering van dit topos: terwijl Ovidius dicht dat zijn “beste deel” niet zal sterven maar de sterren zal bereiken (ook in zijn ouderdom en na zijn dood), is het “beste deel” van Maximianus door zijn ouderdom vergaan.

Maximianus niet over jeugdigheid gaan, maar over ouderdom¹⁹. Mocht de dichter zelf nog jong geweest zijn, zouden zijn elegieën misschien ook een meer “klassiek” karakter hebben gehad, en hadden ze ook over jeugdige liefde gehandeld. Omdat de dichter nu zelf ook oud is, kan hij niet anders dan deze ervaring in zijn poëzie behandelen. Een gelijkaardig idee vinden we ook verwoord in de *Elegiae* van Propertius (1^e eeuw v.Chr.)²⁰:

Navita de ventis, de tauris narrat arator
 Enumerat miles vulnera, pastor ovis...
 qua pote quisque, in ea conterat arte diem. (*El.* II.1, 43-4, 46)

De matroos vertelt over de winden, de boer over de stieren
 De soldaat vertelt over wonden, de herder over schapen...
 laat iedereen, zoals hij kan, volgens zijn kunst de dag doorbrengen.

Iedereen schrijft of vertelt over wat hij of zij het beste kent: voor Propertius en de andere klassieke elegische dichters is dit de jeugd en de liefde, voor Maximianus is dit de ervaring van het ouder worden. Volgens deze redenering is de veranderende aard van de elegie bij Maximianus een logisch gevolg van diens eigen transformatie.

Het eerste grote deel van deze eerste elegie beschrijft, zoals eerder aangegeven, de kwaliteiten die de dichter in zijn jeugd bezat. De algemene toon van deze bespreking is trots : Maximianus was zeer tevreden met hoe hij als jongeman was, een groot verschil met hoe hij zich als oude man presenteert. Zo bezat hij vroeger “*iuvenile decus*” (*El.*I, 9) – hij was knap – en “*merui linguae praemia grata meae*” (*El.*I, 14), hij verdiende soms prijzen met zijn taal, wat erop wijst dat hij een gevierde schrijver en/of redenaar was²¹. Hij was ook sportief en lichtvoetig – “*nunc agili cursu cunctos anteire solebam*” (*El.*I, 27) –, een doorzetter – “*has inter virtutis opes tolerantia rerum*” (*El.*I, 33) – en ook begaafd in de kunst van het argumenteren en logisch redeneren – “*intrepidus quaecumque forent ad utrasque ferebam/cedebant animo tristia cuncta meo*” (*El.*I, 51-2). De dichter stelt zijn jongere zelf voor in heel positieve bewoordingen ; de jeugd wordt het ideaalbeeld van geluk en wordt zo diagonaal tegengesteld aan de ouderdom²².

¹⁹ Zoals verwoord door Uden & Fielding (2010, pp.449-50): “Implicit... is the idea of a generic progression in which Maximianus’s elegiac *libellus* comes late in the history of the genre”.

²⁰ Zie ook Scafoglio (2020, p.134).

²¹ Dit wordt bevestigd door het vers “*orator toto clarus in orbe fui*” (*El.*I, 10): “Overall in de stad was ik een befaamd spreker”.

²² Zie ook Neuburger (1947, p.113-115) & Scafoglio (2020, p.135).

Deze positieve opsomming wordt echter bruusk tenietgedaan door de volgende verzen:

Tu me sola subdis, miseranda senectus
Cui cedit quicquid vincere cuncta potest (*El.I*, 55-6)

Alleen jij overwint me, ongelukkige ouderdom,
Die wat alles kan overwinnen, verslaat.

In deze verzen zien we een terugkoppeling naar de eerste regel van de elegie in de vorm van de aanspreking; de ouderdom wordt nu aangesproken als *miseranda* en functioneert nog steeds als *domina* in het gedicht die de dichter op de knieën krijgt²³. Deze regels impliceren dat niemand aan de ouderdom en de negatieve gevolgen ervan kan ontsnappen: iedereen geeft zich uiteindelijk over aan de *aemula et miseranda senectus*. Wat vooral door de dichter gesuggereerd wordt is dat de ouderdom dus niet wordt ervaren, maar wordt ondergaan. Volgens de – nogal veralgemenende – voorstelling van de dichter heeft men niet de keuze om op een positieve manier ouder te worden of gelukkig te zijn als men oud is, aangezien iedereen per definitie door de “ongelukkige ouderdom” getroffen wordt. De ondertoon van deze passage is vooral wanhoop en verslagenheid: er is geen enkele hoop op een fijne oude dag. Het persoonlijke negatieve zelfbeeld van de dichter zoals we die in het begin van de elegie zagen is dus uitgebreid naar een voorstelling van iedereen die oud is, wat mede bevestigd wordt door de vorm van het werkwoord *corruimus* (*El.I*, 57): “wij vallen”.

3.2 Omgaan met oud zijn: “*Carmina nulla cano*”

Het belangrijkste deel van de elegie beslaat de meeste versregels: in verzen 111-288 vinden we een zogeheten *deprecatio senectutis* terug, letterlijk een devaluatie van de ouderdom. Dit is een voorbeeld van een “decline narrative”, zoals hierboven al beschreven en gedefinieerd als een soort ouderdom die gezien wordt als een verlies aan capaciteit en mogelijkheid tot handelen. Maximianus somt alle redenen op waarom de ouderdom een slechte periode in iemands leven is, te beginnen met het falen van alle zintuigen: “...*minus auditus gustus minor ipsa caligant/lumina vix tactu noscere certa queo/nullus dulcis odor...*”²⁴ (*El.I*, 119-21). Zoals ook wordt gesuggereerd door Wasyl (2014, p.137-8), kunnen er gelijkenissen vastgesteld worden tussen deze aantasting

²³ Vergelijk zeker met de analyse van Juster (2018, p.117): “... the phrase *tu me sola* is a standard form of address to a lover in elegy and argues that Maximianus is being ironic using it to address old age”.

²⁴ “Het gehoor is minder, de smaak is minder, mijn ogen zelf worden troebel/nauwelijks kan ik op basis van de tast nog weten wat echt is”. Maximianus haalt hiernaast ook nog geheugenverlies aan: “*meam subeunt obliviam mentem*” (*El.I*, 123). Alle kwaliteiten van de jeugd worden dus door de ouderdom vernietigd. Ook Neuburger (1947, p.115) & Mauger-Plichon (1999, p.370).

van de zintuigen – en andere kwalen die verder nog beschreven worden, zoals moe en rusteloos zijn en een verminderde eetlust hebben – door de ouderdom enerzijds en tussen symptomen van verliefdheid anderzijds, zoals deze vaak ook te vinden zijn in typische Romeinse liefdeselegieën. Maximianus koppelt deze symptomen ook aan zijn *domina*, maar dit is natuurlijk de ouderdom en niet de liefde of een vrouw. Deze aftakeling is voor hem een ware kwelling, en daarenboven ook onomkeerbaar. Mogelijk nog erger voor de dichter is een ander gevolg van de ouderdom: “*carmina nulla cano: cantandi vera voluptas/effugit et vocis gratia summa perit*” (El.I. 127-8), “ik zing geen liederen/gedichten meer: terwijl ik zing, vlucht mijn grootste plezier weg en de echte charme van mijn stem gaat ten onder”. Maximianus stelt dat hij niet meer kan zingen of dichten zoals vroeger, wat ook kan verklaren waarom we de verandering in het genre van de elegie zien bij hem (cf. supra “*non sum qui fueram*”). We kunnen hier ook in lezen dat niemand nog geeft om wat hij te zeggen heeft, wat een contrast vormt met zijn jeugd waarin hij een gevierd schrijver en redenaar was, naar wie iedereen graag luisterde²⁵. Vindt hij het de moeite niet meer om te dichten nu hij oud is? Maximianus lijkt een dichter die niet langer kan dichten. Op een performatief niveau gebeurt natuurlijk iets anders: Maximianus dicht namelijk wel. Zo ontstaat een groot contrast tussen de uiting “ik kan niet langer zingen door mijn ouderdom” en de realiteit van de dichter die wel degelijk zingt.

De veranderingen die men moet ondergaan als men ouder wordt, zijn zo fundamenteel dat ze volgens Maximianus zelfs de aard van de persoon compleet omkeren: “*iam pavor est vidisse senem nec credere possis/hunc hominem humana qui ratione caret*” (El.I. 143-4), “het is erg om een oude man te zien en je kan niet geloven dat deze mens, die zijn rede mist, nog menselijk is”. Oudere mensen zijn vanwege hun ellendig bestaan niet langer menselijk: Maximianus ziet zichzelf ook niet langer als mens omdat hij al de vaardigheden van zijn jeugd definitief heeft verloren. Een belangrijke vraag die we ons hierbij moeten stellen is of er dus voor ouderen überhaupt nog wel een plaats is in de maatschappij: is er plaats voor mensen die niets meer kunnen of worden ze gewoon aan hun wrede lot overgelaten? Dit zou eventueel een bijkomende verklaring kunnen zijn voor het hevige verlangen naar de dood; niet alleen vanwege de fysieke en mentale aftakeling, maar ook omdat men als oudere niet meer kan functioneren in de samenleving. De opeenvolging van het werkwoord *subeunt* in de volgende verzen van het gedicht benadrukken nogmaals dat de ouderen alles moeten ondergaan: ziektes maar ook *discrimina* (El.I, 153), wat “gevaren” of “risico’s” kan betekenen, maar ook “oorde-

²⁵ Uden & Fielding (2010, p.444) geven hier ook nog een extra betekenis aan: “Maximianus’s gloomy confession later in the poem that the pleasure of song and the ‘grace of his voice’ have fled and died, that he no longer ‘stirs up the forum’ or ‘composes seductive poetry’ resonates strongly with these fears of cultural degeneration in the Western part of the Roman empire”.

len” en “verdelingen”. Dit kan wijzen op het feit dat er neergekeken wordt op de oudere populatie door de jongere, actieve bevolking, die geen nut zien in de maatschappij voor mensen die al hun goede kwaliteiten verloren hebben. Het vers “*arridet de se ridentibus*” (El.I, 207) bevestigt dat er gelachen wordt met de miserabele toestand van de oudere mensen, en ook “*iurgia contemptus violentaque damna secuntur... irrident gressum irrident iam denique vultum*”²⁶ (El.I, 281, 285) vertelt ons dat de jeugd weinig respect toont voor de oudere medemens. Misschien dat Maximianus om deze reden ook schrijft: “*Laudat praeteritos, praesentes despicit annos*”²⁷ (El.I, 196). Oudere mensen willen terug naar het verleden, terug naar hun jonge jaren, terug naar de tijd waarin ze met hun capaciteiten de wereld aankonden. Dit vers suggereert dat mensen in de laatste fase van hun leven zichzelf niet meer kunnen zien als deel van het heden, en ze willen hier ook geen deel van uitmaken omdat ze fysiek en mentaal afgetakeld zijn waardoor ze voor de samenleving nutteloos zijn geworden. Hun verlangen naar het verleden wordt zo de belangrijkste reden voor hun verlangen naar de toekomst: de dood als verlossing²⁸.

3.3. Vechten tegen het lot: “*Longi quod totum solvitis anni*”

In verzen 217-34 vervolgt Maximianus de redenering dat ouderen wensen te sterven door een heel specifieke situatie te schetsen. Het gaat om het beeld van een oude man die, met behulp van een wandelstok om rechtop te blijven, zich richt tot de grond en de aarde: “*nec caelum spectare licet sed prona senectus/ terram qua genita est et reditura videt*”²⁹ (El.I, 217-8). Deze passage, en de speech die hierop volgt, is om meerdere redenen interessant. Dit is namelijk de eerste keer in de loop van deze lange openingselegie dat er mogelijk christelijke invloeden vast te stellen zijn in de poëzie van Maximianus. Sociaal-maatschappelijk gezien zou dit geen grote verrassing zijn: in de zesde eeuw n.Chr. is het Christendom al sinds lange tijd de staatsgodsdienst, volgend op het edict van Milaan uitgevaardigd door Constantijn de Grote in 313 n.Chr. en het edict van Thessalonica in 380 n.Chr., getekend door keizer Theodosius I. Maximianus schrijft zijn gedichten meer dan tweehonderd jaar na deze beslissingen, in een periode waarin de gehele maatschappij gericht is op het Christendom, en waarin de literatuur van de Kerkvaders – onder andere Augustinus en diens werk *De Civitate Dei* maar ook geschriften van Ambrosius en Hiëronymus – zeer wijdverspreid en bekend was. We mogen meer dan waarschijnlijk aanne-

²⁶ “Beledigingen, minachting en hevige verliezen volgen... Ze lachen met de manier waarop ik stap, en ze lachen nu ook al met mijn gezicht”.

²⁷ “De oudere prijst de jaren die voorbij zijn en verafschuwt de jaren die nu bezig zijn”.

²⁸ D’Amanti (2020, p.14): “La perdita delle caratteristiche proprie di un uomo nel pieno delle forze fisiche e intellettive lo rende un morto vivente prigioniero nella tomba del proprio corpo, un esule dalla vita”.

²⁹ “Niet in staat om de hemel te zien, kijkt de oude man gebogen naar de aarde van waaruit hij geboren is en naar waar hij zal wederkeren”. Voor deze regel, zie ook Scafoglio (2020, pp.139-40).

men dat ook Maximianus bekend was met deze werken en kennis had over het Christendom en de belangrijkste opvattingen van dit geloof³⁰. Niet alleen vers 218 maar ook de regel “*et redit ad nihilum quod fuit ante nihil*” (*El.I, 222*) is bijna een letterlijke vertaling van wat wij kennen als de Bijbelse woorden “stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren”. Toch moeten we kritisch blijven tegenover deze allusies naar de staatsgodsdienst; het zou kortzichtig zijn om uit deze passages alleen te besluiten dat Maximianus met overtuiging zelf een christen was. De invloed van deze dominante culturele en religieuze stroming laat dan wel zijn sporen na in de poëzie van onze laat-Latijnse dichter, maar het is bijvoorbeeld opvallend dat hij kiest voor de Aarde als de entiteit tot wie de oude man in deze elegie zich richt. Dit zien we reeds in regel 218 aan het gebruik van het woord *terram*, maar ook verder in het gedicht zien we dat Maximianus zowel *matrem* (*El.I, 221*) als *genetrix* (*El.I, 227*) en ook de frase *materni pectoris* (*El.I, 234*) gebruikt, die in zich allemaal de verwijzing naar het concept van moeder in zich dragen en niet alluderen op God³¹. Het is de Oermoeder tot wie er vervolgens gesproken en gebeden wordt.

De smeekbede zelf die de oude man in deze elegie uitspreekt kan dan weer uitdrukkelijk verbonden worden met de algemene positie die door de dichter aangenomen wordt tegenover de ouderdom:

“*Suscipe me, genetrix, nati miserere laborum
Membra velis gremio fessa fovere tuo...
Nil mihi cum superis : explevi munera vitae.
Redde, precor, patrio mortua membra solo.*” (*El.I, 227-8, 231-2*)

“Ontvang mij, moeder, heb medelijden met de ontberingen van jouw kind
Warm mijn vermoeide ledematen op in jouw schoot...
Voor mij blijft er niets meer over: ik heb de verplichtingen van het leven
vervuld.
Ik smeek, geef de dode ledematen terug aan de aarde van waaruit ze
geboren zijn.”

Het verzoek dat hier wordt uitgesproken, is om letterlijk terug te keren naar de aarde, dus om te sterven. Zoals ook in het begin van de elegie werd verwoord, is het verlangen om rust te vinden in de dood sterk aanwezig bij ouderen, en dit wordt hier nu hernomen. De oude man smeekt om verlossing; het heeft voor hem geen nut meer om te leven, er blijft niets meer over om voor te

³⁰ Ook D’Amanti (2018, pp. 67-8) & Wasyl (2014, p.140).

³¹ Ook D’Amanti (2018, p.68) geeft aan dat een kritische blik tegenover deze christelijke verwijzingen noodzakelijk is: “... non possoo leggersi [la terminologia cristiana e i passi delle Sacre Scritture] come una prova della sua adesione alla religione di Stato”.

bestaan³². Opnieuw kunnen we in deze gehele passage een soort collectieve voorstelling detecteren, waarbij de ene oude man die Maximianus tot de Aarde laat spreken symbool staat voor de hele oudere bevolking. Elke oude persoon, zonder uitzondering, voelt de drang om terug te keren naar de Aarde om daar rust te vinden: ouderdom wordt het gezamenlijke, bijna ondraagbare lot van iedereen die de jeugd achter zich heeft gelaten. In de woorden van Maximianus zelf: “*morte mori melius quam vitam ducere mortis/et sensus membris insepelire suis*”³³ (*El.I*, 265-6). Met andere woorden, de ouderdom wordt nog steeds ervaren als een straf. Toch wordt er in een volgend vers nuance aangebracht door de dichter: “*non queror heu longi quod totum solvitis anni./improba naturae dicere iura nefas*” (*El.I*, 267-8), “Ach, jullie lange jaren die alles oplossen, ik klaag niet: het zou ongeoorloofd zijn om de wet van de natuur slecht te noemen”. Maximianus stelt dat de wet van de natuur en de tijd mensen ouder doet worden en laat aftakelen, en dat het hem eigenlijk niet is toegestaan om hierover te klagen; de wetten van de natuur zijn immers onoverkomelijk. Niemand kan zijn ouderdom en dood ontlopen omdat de natuur en de tijd alles regelen; iedereen ondergaat uiteindelijk hetzelfde lot.

Na deze gedachte, sluit de elegie af met de volgende woorden:

Felix qui meruit tranquillam ducere vitam
 Et laetos stabili claudere fine dies.
 Dura satis miseris memoratio prisca bonorum
 Et gravius summo culmine missa ruunt. (*El.I*, 289-92)

Gelukkig is hij die het verdiend heeft om een rustig leven te leiden
 En om blije dagen af te sluiten met een zekere dood.
 Voor wie ongelukkig is, is het zwaar genoeg om terug te denken aan de
 goede dingen uit het verleden
 En dingen die door het zwaarste gewicht geduwd worden, vallen het
 diepst naar beneden.

Uit deze regels kunnen we afleiden dat Maximianus mensen prijst die erin geslaagd zijn om een rustig leven te leiden en hierin geluk gevonden hebben. De verwijzing naar de persoon die ongelukkig is, omdat hij met weemoed terugdenkt aan de goede tijden van vroeger, is in deze context allicht een oudere. Het geluk is dus voor hen die zich in de laatste fase van hun leven bevinden, niet meer weggelegd. Dit gedachtegoed vormt een groot contrast met één van de bekendste werken over ouderdom uit de Latijnse literatuurgeschiedenis:

³² Zie ook Wasył (2014, p.140) voor een verdere beschrijving van deze passage, en de verzen *El.I*, 223-4: “*hinc est quod baculo incumbens ruitura senectus/assiduo pigram verbere pulsat humum*”.

³³ “Het is beter om een dood te sterven dan een levende dood te leven/en om je zintuigen in je eigen ledematen te begraven”.

Cato Maior de Senectute, een filosofische dialoog geschreven door Cicero in 44 v.Chr. In dit werk wordt uitvoerig beschreven hoe het mogelijk is om als oude persoon nog steeds een leven te leiden dat voldoening geeft, en hoe wat meestal als nadelen van ouderdom worden gezien, tot voordelen kunnen omgebogen worden. D’Amanti (2020, p.14) vat bondig samen: “In *Cato Maior* zien we de ouderdom verschijnen als een positieve periode, actief, niet zonder plezier, bewonderd en gerespecteerd. Maximianus presenteert deze zelfde periode als beheerst door slechte dingen en zonder ook maar één genot, improductief, niet waardig en zonder affect; de meest pijnlijke ervaring in het leven”. In de wereld van Maximianus bestaat dus geen geluk voor de ouderen: het enige dat hen nog rest, is hopen dat ze snel mogen sterven en verlost worden van hun wrede lot.

4. CONCLUSIE

De openingselegie van het corpus van Maximianus brengt ons enkele centrale ideeën bij over welke positie de dichter inneemt tegenover de ouderdom. De ervaring en het proces van ouder worden, zoals ook onderzocht worden door ageing studies, zijn het hoofdthema van dit gedicht en worden als zeer negatief voorgesteld. De overgang van de jeugd naar de ouderdom wordt gezien als een bruuske evolutie: men verliest zijn capaciteiten en vaardigheden, zowel fysiek en mentaal, heel snel tot men een punt bereikt waarop men met niets overblijft. Specifiek aan dit gedicht is de verschuiving van een heel persoonlijke negatieve visie op ouderdom – Maximianus gebruikt vaak de woorden “ik” en “voor mij” – naar een veralgemenende voorstelling van alle ouderen in de samenleving. Het is niet langer enkel de dichter die de ouderdom als een gevangenis ervaart, maar alle ouderen. Niet enkel de dichter is ongelukkig in deze laatste levensfase, maar alle ouderen; geen enkele oude persoon kan volgens Maximianus gelukkig zijn. Dit algemeen gevoel wordt voorgesteld door de oude man die zich richt tot Moeder Aarde met het verlangen om te sterven: deze persoon stelt elke oudere in de maatschappij voor, die allemaal dezelfde wens om rust te vinden in de dood delen³⁴.

Maximianus vat de opeenstapeling van veranderingen die we doorheen het gedicht lezen – zowel de veranderingen die de ouderdom met zich meebrengen, alsook de evolutie die het genre van de elegie zelf doormaakt door over ouderdom te handelen in plaats van over jeugdige liefde – perfect samen: “*non habitus, non ipse color, non gressus euntis/non species eadem quae fuit ante manet*” (El.I, 211-12), “niet iemands houding, niet iemands gelaatskleur, niet iemands manier van stappen/geen enkele eigenschap blijft zoals deze vroeger

³⁴ Scafoglio (2020, p.143): “La dialectique entre jeunesse et vieillesse s’avère donc une opposition entre la vie et la mort, car la jeunesse représente la vie, tandis que la vieillesse n’est pas seulement l’attente de la mort, mais elle est déjà une sorte de mort : la mort des sens, la mort des plaisirs, la mort de toute forme de joie”.

was”. Er zou kunnen gesteld worden dat het elegische genre in de late Oudheid de concrete materialisatie en personificatie wordt van zowel de persoon van de dichter die ouder is geworden als de tijdsperiode van de late Oudheid die per definitie ook “ouder” is dan de klassieke tijd³⁵. Persoon, periode en poëzie verenigen zich rond het thema van de ouderdom.

REFERENTIES

- Cokayne, K. (2003). *Experiencing Old Age in Ancient Rome*. Routledge London.
- D’Amanti, E.R. (2018). Tre (Annose) Questioni Massimianee. *Sileno : Rivista Semestrale di Studi Classici e Cristiani*, 44(1), 59-71.
- D’Amanti, E.R. (2020). *Massimiano: Elegie*. Fondazione Lorenzo Valla.
- De Luce, J. (1993). Ancient Images of Aging : Did Ageism Exist in Greco-Roman Antiquity? *Generations : Journal of the American Society on Aging*, 17(2), 41-5.
- Favi, J. (2021). *Invecchiare: Prospettive Antropologiche*. Meltemi.
- Fielding, I., & Uden, J. (2010). Latin Elegy in the Old Age of the World: The Elegiac Corpus of Maximianus. *Arethusa*, 43, 439-60.
- Green, R.P.H. (2013). Latin Love Elegy in Late Antiquity: Maximianus. In T.S. Thorsen (Ed.), *The Cambridge Companion to Latin Love Elegy* (pp. 257-70). Cambridge University Press.
- Gullette, M.M. (2004). *Aged by Culture*. The University of Chicago Press.
- Harlow, M., & Laurence, R. (2002). *Growing up and Growing Old in Ancient Rome: A Life Course Approach*. Routledge London.
- Juster, A.M. (2018). *The Elegies of Maximianus*. University of Pennsylvania Press.
- Krötzel, C., & Mustakallio, K. (2011). *On Old Age: Approaching Death in Antiquity and the Middle Ages*. Brepols.
- Mauger-Plichon, B. (1999). Maximianus: Un Mystérieux Poète. *Bulletin de l’Association Guillaume Budé : Lettres d’Humanité*, 58, 369-87.
- Neuburger, M. (1947). Maximianus on the Miseries of Old Age. *Bulletin of the History of Medicine*, 21(1), 113-19.
- Oró-Piqueras, M., & Falcus, S. (2018). Approaches to Old Age: Perspectives from the Twenty-First Century. *European Journal of English Studies*, 22(1), 1-12.
- Parkin, G.T. (2004). *Old Age in the Roman World: A cultural and social history*. Johns Hopkins.
- Pinotti, P. (1989). Massimiano Elegiaco. In G. Catanzaro & F. Santucci (Eds.), *Tredici Secoli di Elegia Latina* (pp. 183-203).
- Scafoglio, G. (2020). *Aemula senectus* : le thème de la vieillesse dans la poésie élégiaque de Maximien. In S. Coin-Longeray & D. Vallat (Eds.), *Dialectiques de la vieillesse dans l’Antiquité* (pp. 131-43). De Boccard.
- Swinnen, A., & Port, C. (2012). Aging, narrative, and performance : Essays from the humanities. *International Journal of Ageing and Later Life*, 7(2), 9-15.
- Swinnen, A., Port, C., & Barnes Lipscomb, V. (2017). Exploring the Boundaries of Literary Age Studies. *Frame: Journal of Literary Studies*, 30(1), 19-30.

³⁵ Denk ook aan het feit dat de dichter zich erg bewust is van het verleden en van het feit dat de dingen passeren (cf. supra Green 2013); deze bewustwording zien we weerspiegeld in het genre van de elegie, die in zich de ouderdom van de dichter én de periode draagt.

Wasył, A.M. (2014). *Quemlibet dehortari ne... Senectutis vicia desideret*. Maximianus's Elegy on Old Age and a few Examples of its Medieval Reception. In E. Wesłowska (Ed.), *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae XXIV/2* (pp. 135-51). Publisher Wydawnictwo Naukowe UAM, Poland.

